

Non est potestas Super Terram que Comparetur ei. Iob 41 24.

SASHALMI ENDRE

Az emberi testtől az óraműig

Az állam metaforái és formaváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben

1300–1800

KRONOSZ KIADÓ

Sashalmi Endre

Az emberi testtől az óraműig

SASHALMI ENDRE

Az emberi testtől az óraműig

Az állam metaforái és formaváltozásai
a nyugati keresztény kultúrkörben
1300–1800

Kronosz Kiadó

Pécs, 2021

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában

2021-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

print ISBN 978-615-6048-91-2

pdf ISBN 978-615-6048-92-9

A névmutatót összeállította
ERŐSS ZSOLT

Olvasószerkesztő
BELLUS IBOLYA

Borítóterv
MÜLLER PÉTER

Második, javított kiadás

© Sashalmi Endre, 2021
© Kronosz Könyvkiadó Kft., 2021

TARTALOM

Előszó a 2021-es kiadáshoz	7
Bevezetés	9
AZ ÁLLAM METAFORÁI	17
Az állam középkori és kora újkori metaforái és kozmológiai hátterük	19
Az organikus metaforák és a középkori világkép	19
Az új világkép és a kora újkor anorganikus metaforái	44
A SZUVERÉN ÁLLAM	57
Problémák és megközelítések	57
Definíció, kronológia, terminológia	57
A modern államelmélet születése: tartalom és „vizuális stratégia” Thomas Hobbes <i>Leviatánjában</i>	73
A territorialitás és a modern állam	87
Az államracionalitástól az államérdekig: a <i>raison di stato</i> értelmezései és képi ábrázolása	95
Hűbériség, feudalizmus és az állam problematikája	105
Az állam közjogi fogalmának kialakulása 1200–1300	111
Korporációkra épülő állam (1200–), korai rendiség (1200–1300) és a rendi állam (1300–1470)	124
Korporációk, hűbériség és rendiség	124
A politikai rend territorális keretei, a képviselőlet problémája és a kifejlett rendi-képviselői gyűlések jellegzetességei: Európa 1300–1500 között	132
A MODERN ÁLLAM KIALAKULÁSA 1450–1713	150
Bevezetés: kronológia és fő tendenciák	150
A dinasztikus állam: 1470–1660	159
Kronológia és jellegzetességek	159

6 ■ TARTALOM

A dinasztikus államok típusai	176
A problémák	183
A fiskális-katonai állam és az abszolutizmus (1660–1713)	188
Az európai államrendszer kialakulása és természete: a vesztfáliai békétől az utrechti békéig 1648–1713	210
EGY ÉRTELMEZÉSI KÍSÉRLET AZ EURÓPAI ÁLLAMFEJLŐDÉSÉRŐL	233
Thomas Ertman koncepciója és a modell kritikája	233
A MODERN ÁLLAM A „RÖVID 18. SZÁZADBAN”, 1713–1789	248
A modern állam a Kontinensen	248
A felvilágosult abszolutizmus és a <i>Polizeistaat</i>	249
Az európai államrendszer jellegzetességei	253
KITEKINTÉS: A NEMZETÁLLAM	258
FELHASZNÁLT IRODALOM	263
KÉPJEGYZÉK	277
NÉVMUTATÓ	279
SUMMARY	285

ELŐSZÓ A 2021-ES KIADÁSHOZ

A kora újkorban egy könyv címlapjától azt várták el, hogy hangolja rá az olvasót a mű szövegére, és egyben valamiféle sommás összegzését adja az adott írás tartalmának, mondanivalójának. Ilyen szándék vezérelt, amikor a kötet akkori és jelenlegi szerkesztőjével, Eröss Zsolttal, a 2015-ös címlap tervezetét beszéltem meg. A 2021-es kiadás a 2015-ben publikált változathoz képest némileg átalakított címlappal jelenik meg, amely ugyanakkor még kifejezőbben jeleníti meg a könyv üzenetét – ennek megfejtését az olvasóra bízom. A könyv szövege viszont majdnem száz százalékban azonos a korábbi változattal: mindössze a sajtóhibák javítására került sor, továbbá egy-két esetben a lábjegyzetekhez fűztem igen rövid megjegyzéseket, a jobb megértés kedvéért, valamint névmutató segíti a tájékozódást. Fél évtized távlatából ugyanis úgy látom, hogy a könyv mind koncepcióját, mind részleteit illetően ma is kiállja a tudomány próbáját az e műfajban született monográfiák között.

Az újbóli kiadást, a könyv iránt mutatkozó igényen túl, aktuálissá teszi, hogy időközben – a Nemzeti Közszerkeleti Egyetemen zajló államelméleti kutatási program részeként, melyet Cs. Kiss Lajos professzor vezetett – elkészült az orosz államfogalom történetét bemutató írásom, *A hatalom és az állam problematikája Oroszországban 1462–1725 között európai perspektívából* (Dialog Campus, Budapest, 2020)* címmel, amely az *Államértelmezések* sorozat 2. köteteként jelent meg. Az európai perspektíva ebben – terjedelmi korlátok miatt is – csak vázlatosan kapott helyet, viszont a 2015-ös könyv mostani kiadásával lehetőség nyílik arra, hogy két kultúrkör államértelmezésébe nyerjenek betekintést a téma iránt érdeklődők, írott és képi források segítségével.

Sashalmi Endre

Kincsesbánya, 2021. február 22.

.....
* Elektronikus formában elérhető: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15692/web_PDF_Hatalom_allam_problematikaja_Oroszországban.pdf;jsessionid=-8BEAF17DA3D0766387E896F8BA9004E4?sequence=1

BEVEZETÉS

Majdnem másfél évtizede annak, hogy 2006-ban megjelent könyvemben, mely *A nyugat-európai államfejlődés vázlatja 1000–1700* címmel látott napvilágot, az állam történeti formaváltozásainak főbb aspektusait igyekeztem feltárni. A munka kedvező fogadtatásra talált nemcsak a történészek körében, hanem jogász berkekben is, és messze a legtöbbet hivatkozott írásommá vált. Természetesen kritikai észrevételek is megfogalmazódtak az európai állam kialakulásáról vallott felfogással szemben, Makk Ferenc professzor és Szabados György részéről. E kritikák lényege abban foglalható össze, hogy az általam képviselt, s e kritikusok által „államtagadónak” nevezett nézőpont – mely szerint körülbelül 1200 előtt még Nyugat-Európa esetében sem beszélhetünk államról, és e fogalmat alkalmazni a *középkor megelőző szakaszára* félrevezető, modernizáló megközelítés – nemcsak hibás, de káros is. Így ugyanis elvitathatóvá válik például az, hogy a Szent István által megalkotott politikai rendet államnak nevezzük.¹ Szabados György ugyanakkor alkalmanként olyan tág értelemben használja az állam fogalmát a magyar nép viszonylatában – szerinte az Etelközben a vérszerződéssel létrejött magyar állam mindössze felcserélte színterét, amikor a magyar törzsek a honfoglalással a Kárpát-medencébe érkeztek² –, hogy ez még az állam fogalmát igen tágan értelmező nézetekbe sem préselhető bele.³ Véleményem szerint I. István a *keresztény magyar királyságot* alapította meg, amelyből idővel kinőtt ugyan a magyar állam, de e folyamat kezdete elvi szinten is csak a koronaeszme megjelenésével datálható 1200 táján. Az említett szerzők kritikáira bővebben azonban nem kívánok kitérni jelen írásomban, minthogy ez óhatatlanul más irányba terelné a könyv csapásirányát – mindössze jelezni akartam, hogy az ő államfelfogásuk és az enyém között áthidalhatatlan koncepcionális különbség van.

.....
¹ A teljesség igénye nélkül lásd például Makk 2011, 131.; Szabados 2010, 215–216. (3. lj.)

² Szabados 2011, 369–370.

³ Az állam fogalmának szűkebb és tágabb értelmezésére lásd Takács 2010, 266–269.

Másfelől az angolszász és német szakirodalom újabb, de azóta már klaszszikusnak tekinthető munkái is azt az álláspontot igazolják, amelyet 2006-ban megfogalmaztam. A legmodernebb angol nyelvű szakmunkák közül kiemelkedik A. Osiander, *Az állam előtt. Rendszerpolitikai változás Nyugaton a görögöktől a francia forradalomig* (Oxford, 2007) című monumentális munkája,⁴ míg W. Reinhard, aki a kérdés egyik legkiemelkedőbb német ismerőjének tekinthető, egy rövidebb lélegzetű, esszézerű összefoglalást publikált ugyancsak 2007-ben, *A modern állam története. A kezdetektől a jelenig* (München, 2007) címmel,⁵ emellett korábban már számos írást szentelt e problémakörnek. (Lásd különösen *Az államhatalom története* [München, 1999] című monográfiáját.⁶) Reinhard szerint a 13. század előtt *sem az állam fogalmának, sem az államnak mint realitásnak a csírája* nem létezett a nyugati keresztény kultúrkörben, sőt másutt sem, a *modern állam* pedig a kora újkori Európában jött létre. Osiander kronológiai szempontból leszűkítőbb álláspontot képvisel, amennyiben a mai állam – amit *modern államnak* nevez – előzményének létrejöttét a Régi Rend bukása utánra keltezi. Könyve egyik alfejezetének címében így fogalmazza meg a koncepció lényegét: „Az Ancien Régime királyságai és a hasonló politikai egységek előfutárai, de nem prototípusai a modern államnak.”⁷ Bár igazak Osiander állításai, mely szerint a különbségek sokkal nagyobbak voltak Franciaországban az 1800-ban és az 1789 előtt fennálló állapotok, mint 1789 és kb. 1600 között, amikor a királyt, a gróft, a földesurat stb. a társadalmi rend természetes, megkérdőjelezhetetlen velejárójának tekintették; a központi hatalom kényszerítő ereje is kisebb volt a forradalom utáni időszakhoz képest, amikor például ennek egyik elemeként a tartományi sokszínűséget felváltotta az egységes közigazgatás; továbbá a nemzetállamban valóban az állam szervezte a társadalmat – mégis, a *szuverén államról mint jogi személyről* alkotott koncepció nem 1789 után és nem a semmiből keletkezett, hanem egy hosszú „vajúdas után” már Hobbesnál megjelent, amint azt egyébként Osiander igen jól és részletesen maga is dokumentálta. Másrészt akár „előfutárnak”, akár másnak nevezzük azt a *territoriális hatalmi képződményt*, amely a kora újkorban létrejött – a magam részéről ezt, Osianderrel ellentétben, *modern államnak* hívom –, az Osiander által *prototípusnak* nevezett entitás is erre építkezett. Ugyanis, ahogy azt Reinhard plasztikusan kijelentette: „Az állam

⁴ OSIANDER 2007.

⁵ REINHARD 2007.

⁶ REINHARD 1999.

⁷ OSIANDER 2007, 479–485.

elsődlegesen történeti téma.”⁸ Ez a történet pedig, akár az államfogalom, akár az állam mint realitás kérdését nézzük, nem 1789-után kezdődött. Reinhard világgossá teszi, hogy „az Ancien Régime vége felé Európa jelentősebb területein már létrejöttek a modern államiság alapvető jellegzetességei, amint arra Georg Jellinek és Max Weber is rámutattak”⁹ Sőt, maga a forradalom is azokra az eredményekre és előzményekre támaszkodott az államhatalom növelésében, amelyeket a francia monarchia 1789 előtt elért (például az egyház növekvő állami felügyelete, a hivatalnokok professzionalizálódása): „A monarchia és hivatalainak formálódásában a központi államhatalom dominált.”¹⁰ E hatalom szuverén volt, ami mind külső, mind belső vonatkozásban érvényesült.¹¹

Reinhard nézetét erősíti tisztán jogtechnikai alapról J-L. Halpérin, aki ugyan nem az államelméletet és nem is az állam formaváltozásait vizsgálta, hanem az írott jog területét. Annak mennyiségi mutatóira, szisztematizálására, valamint a professzionális jogászoknak a jogfejlődésre gyakorolt hatására fókuszálva igyekezett behatárolni a modern állam keletkezését angol és francia viszonylatban, és konklúziója a következő: „Kétségtelen, hogy ez a »modern állam« nem pusztán a tizennyolcadik század végén (Amerikában és Franciaországban) kezdődő forradalmi mozgalmak produktuma volt: a szuverenitás átszállása (a Brit Királyságtól az Egyesült Államokra, vagy a francia királytól a francia nemzetre) azt jelzi, hogy a modern államok már léteztek az *Ancien Régime* idején és a Felvilágosodás kiteljesedése előtt.”¹²

Jelen írás, amint a címe is mutatja, nem egyszerűen a régi könyvem újrakiadása, vagy annak az újabb szakirodalommal történő kiegészítése – bár ez utóbbi kérdés önmagában is indokoltá tett volna egy átdolgozott kiadást. E könyvben, a korábbihoz képest, más szempontból is görcső alá veszem az állam problematikáját: egyrészt az előző változattól eltérően sokkal nagyobb teret szentelek az államfogalom fejlődése kérdésének, ugyanakkor igyekszem bemutatni azokat a legfontosabb metaforákat is, amelyeket a politikai közösségre/államra használtak az érett középkortól egészen a 18. század végéig. Az államfogalom és az államfejlődés alakulása mellett azonban nemcsak a metaforák problematikájára és a változások okaira koncentrálok, hanem mindezeket túl a politikai közös-

⁸ REINHARD 2007, 7.

⁹ REINHARD 2007, 86.

¹⁰ REINHARD 2007, 86.

¹¹ REINHARD 2007, 86.

¹² HALPÉRIN 2014, 3.

ség/állam ikonográfiai megjelenítését is beemelem a vizsgálatba, ami elengedhetetlen a metaforikus szemlélet folytán.

Szükséges ugyanakkor, hogy néhány szót szóljak a könyv földrajzi és kronológiai határaitól. Az írás, a címmel összhangban, nem csupán Nyugat-Európára korlátozódik, hanem a nyugati keresztény kultúrkör egészét vizsgálja. Mindazonáltal a fókuszban mégis Nyugat-Európa áll, minthogy itt alakult ki a modern államfogalom és maga a modern állam is. A nyugati keresztény kultúrkörre – amit a *Christianitas* (keresztény országok), *respublica Christiana* (keresztény nemzetközösség) kifejezésekkel jelöltek a középf- és kora újkorban – a 15. század közepétől a 18. század elejéig terjedő időszakban szinonimaként használták az *Európa* szót a kortársak: Európa ugyanis nem pusztán földrajzi fogalom volt (ez utóbbi értelemben a Don folyót tartották Európa keleti határának), hanem erős politikai és kulturális töltettel is bírt.¹³ Bár a reformáció megbontotta a nyugati kereszténység vallási egységét (ez volt az egyik legfontosabb oka annak, hogy a politikai és kulturális összetartozás megjelölésére a 18. század elején már sokkal inkább használták a vallásilag semleges *Európa* szót, miközben a vallási közösségre vonatkozó idézett kifejezések anakronisztikussá váltak), ez nem jelentette magának az összetartozás tudatának a megszűnését.¹⁴ Az ortodox Oroszországot és a muszlim Oszmán Birodalmat már nem csak és elsősorban nem vallási okokból rekesztették ki Európából a 16–17. században a kortársak, hanem a nyugati kereszténységtől eltérő politikai berendezkedésük miatt. Ezt ugyanis legtöbbször despotikus vagy zsarnoki jelzőkkel illetve a korabeli *Russica*, illetve *Turcica* irodalom.

Az Európa-fogalom Oroszországra történő kiterjesztése Nagy Péter nyugatosító politikájának következménye és egyben tudatos orosz kezdeményezés volt: fontos lett, hogy Oroszországból minél nagyobb rész tartozzon Európához, mivel az Európa-fogalomhoz erre az időre már a politikai és kulturális felsőbbrendűség tudata társult.¹⁵ Ezért az oroszok a földrajzi értelemben vett Európa keleti határát a Don folyótól az Urál hegységig tolták ki a 18. században, amit aztán másutt is elfogadtak a század végére. Nagy Katalin pedig már 1767-ben kijelentette, hogy „Oroszország európai ország”, amit azzal indokolt, hogy Oroszország jelentős előrehaladást tett az európai szokások átvételében.

Jelen munka koncepciója szempontjából fontos kiemelni, hogy egy-egy földrajzi régióban már a középkor végére kiemelkedtek bizonyos „magállamok”:

¹³ SASHALMI 2007a, 13–14.

¹⁴ SASHALMI 2007a, 14–15.

¹⁵ SASHALMI 2007a, 17–18.

az Ibériai-félszigeten Kasztília, a Brit-szigeteken Anglia voltak azok a központi szerepet játszó országok, amelyek a Francia Királyság mellett a késő középkor meghatározó monarchiáinak és a kormányzati technikák elterjedése szempontjából dominánsnak, vagy éppen követendő példának számítottak. Ugyanakkor a belőlük kinövő dinasztikus államok, Spanyolország, Nagy-Britannia, Franciaország lettek a kora újkor nagy hatalmai. Éppen ezért kapnak e területek nagyobb hangsúlyt a könyvben. Magállamok azonban Skandináviában is léteztek, mint Dánia, valamint Svédország, és ugyanilyen volt Kelet-Közép-Európában Magyarország és Lengyelország.

A Német-római Birodalom az államfejlődés tekintetében mellékvágányként értékelhető: Pufendorf 1667-ben azt írta, hogy „Németország valamiféle szabálytalan test és egy szörnyhöz hasonlatos” (*Germaniam esse irregulare aliquod corpus et monstro simile*). Ami a skandináv területeket illeti, ezek az államfejlődés szempontjából sokáig nem tartoztak Nyugat-Európához: a kifejlett rendi intézmények itt csak későn, a kora újkorban jöttek létre. Ugyanakkor a 18. század második felében a felvilágosodás európai hírnévvel bíró gondolkodói, akik a *Nyugat-Európa, Kelet-Európa* kifejezéseket megalkották, civilizációs alapon már Nyugat-Európához sorolták Skandináviát. Joggal, hiszen akár a dán, akár a svéd monarchiát vesszük alapul, azok államigazgatása valóban sokkal modernebb volt, mint a Habsburg Birodalom keretein belül létező Magyarországé, vagy az európai politikai térképről végül 1795-ben eltüntetett Lengyelországé. Főként azonban azért szenteltem nagyobb figyelmet Skandinávia két „magállamának”, Dániának és Svédországnak, mert a „klasszikus Nyugat-Európa”-centrikusság miatt a térség kevésbé, vagy alig ismert, történetük ugyanakkor a kora újkor államfejlődés szempontjából rendkívül tanulságos. Nemcsak arról van szó, hogy ekkor vált Skandinávia strukturálisan Nyugat-Európa részévé, hanem arról is, hogy Dánia esetében itt találhatjuk meg a 17–18. században az abszolutizmus mintaoszágát, míg Svédország ebben az időben a rendi-képviseleti monarchia, az abszolút monarchia, valamint a parlamenti szuverenitás között ingadozott.

Ami a kronológiai határokat illeti, a könyv címében és a szövegben alkalmazott felosztások természetesen rugalmasan kezelendők. Az 1300-as határt több, a későbbiekben részletesen kifejtendő szempont indokolja az államfejlődés vonatkozásában. Ezek közül kiemelendő a királyságok mind a pápától, mind a császártól való politikai függetlenségének elve. Amikor 1302-ben VIII. Bonifác pápa kifejtette a pápaság világi uralkodók feletti politikai főségének akkoriban már egyre anakronisztikusabbnak ható elvét, a közép- és kora újkor legnépszerűbb politikai célú metaforáját, az *emberi test* analógiáját, valamint

az ún. *két kard* metaforát használva, ugyanezek a metaforák, más értelmezésben, széles körben elfogadottak voltak az egyes politikai közösségek belső viszonyainak, illetve a világi hatalmak pápaságtól való függetlenségének megvilágítására.

„az egy és egyetlen Egyháznak csak egy teste és egy feje van, nem pedig két feje, mint egy szörnynek; ez pedig Krisztus és Krisztus helyettese, Péter, illetve Péter utódjai [...] Az evangélium szövegei tudomásunkra adják, hogy ebben az Egyházban és annak hatalmában két kard van, nevezetesen a lelki és a földi [...] Mindkettő, tehát, az Egyház hatalmában van, vagyis a lelki és az evilági kard, de míg az elsőt az Egyházért, a másodikat az Egyház által kell használni. Az elsőt a papok keze által, a másodikat a királyok és katonák keze által, de a papok akarata és engedélye szerint. Akárhogy is, az egyik kardot alá kell vetni a másiknak, az evilági tekintélyt a lelki hatalomnak. Mivel az Apostol így mondja: »Mert nincs hatalom, csak az Istentől, ami van, azt Isten rendelte.« (Róm. 13,1–2.), de nem lennének (Isten által) rendelve, ha az egyik kard nem lenne alárendelve a másiknak, és az alsóbbrendűt, ahogy az mindig is volt, nem vezetné felfelé a másik.”¹⁶

Az 1800-as évszámot szintén a százados beosztáshoz való beidegződés motiválja, de érvényessége aligha kérdőjelezhető meg: 1782-től Nagy-Britannia megindult afelé, hogy alkotmányos monarchiából parlamentáris monarchiává váljon¹⁷ (a király ezután már valóban inkább csak „uralkodott, de nem kormányzott”), de sokkal fontosabb volt ennél, hogy 1789-ben véget ért a Régi Rend Franciaországban. 1806-ban aztán megszűnt a 962 óta fennálló Német-római Császárság, de előtte már 1804-ben II. Ferenc császár (I. Ferenc néven magyar király, 1792–1835) titulását *Ausztria Császára* címre cserélte. Erre az időre már a népszavazás újítása is megjelent a politikában. Először bizonyos területek Franciaországhoz csatolása érdekében alkalmazták a népszavazást, a *nemzeti elv* jegyében: így 1791-ben az ország területén lévő pápai birtokok (Avignon, Venaissin Grófság) esetében, majd 1792-ben a szomszédos Savoyában, 1793-ban pedig már több Franciaországgal szomszédos részen.¹⁸ Ugyanakkor a belpolitikában Napóleon volt az, aki bevett gyakorlattá tette a népszavazást: az elsőt éppen 1800-ban tar-

¹⁶ www.depositum.hu/acta/oszentsége_VIII.doc. Letöltés ideje: 2014. november 20.

¹⁷ SZENTE 2011, 27–28.

¹⁸ HECHTER–BORLAND 2001, 193.

tották, államcsínyének legitimálása céljából... Az állam organikus, harmóniára épülő felfogását azonban erre az időszakra háttérbe szorította a mechanikus államfelfogás: az államot elsősorban már nem az emberi testhez, hanem (különösen a Kontinensen) leginkább egy *gépezet*hez, konkrétan az óraműhöz hasonlították, amit alakítani, tökéletesíteni lehetett.

A könyv feltételezi az olvasó részéről az európai történelem beható ismeretét, s célja az, hogy ennek egy meghatározott szempont szerinti értelmezését adja. Reményeim szerint haszonnal forgathatják majd nemcsak történelemtanárok és doktoranduszok, de jogi és történelmi tanulmányokat folytató hallgatók is.

KÉPEK JEGYZÉKE

1. *Libro de las honras, que hizo el Colegio de la Co[m]pañia de Iesus de Madrid, à la M.C. de la Emperatriz doña Maria de Austria, fundadora del dicho Colegio, que se celebraron a 21. de Abril de 1603.* A kép forrása: <https://archive.org/details/librodel-ashonras00enma>, 40. – Letöltés ideje: 2014. november 24.
2. *Avis au roys (A király véleménye)* A kép forrása: https://www.google.hu/search?q=-body+politic&client=firefox-a&hs=OwC&rls=org.mozilla:hu:official&channel=np&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=pUnpUf3SG8WqPLn0gcgE&ved=0CAkQ_AUoAQ&biw=1366&bih=622#imgdii= – Letöltés ideje: 2014. november 24.
3. *Zodiákus ember (1495)* A kép forrása: <http://www.completehoroscope.org/health/planets-health.htm> – Letöltés ideje: 2014. november 24.
4. Charles de Fignon, *Arbre des Estats et Offices de France. (1579)* A kép forrása: <http://books.openedition.org/pupvd/123> – Letöltés ideje: 2014. november 24.
5. *The Royall Oake of Brittainne.* A kép forrása: <https://the1642goodwyfe.wordpress.com/tag/soldiers-coat/> – Letöltés ideje: 2014. november 24.
6. Frederick Hendrik van Hove, *II. Károly.* A kép forrása: <http://thestuarkings.tumblr.com/post/34786325852/king-charles-ii-by-frederick-hendrik-van-hove> – Letöltés ideje: 2014. november 24.
7. *A Létezés nagy láncolata.* In: Diego Valadés, *Rhetorica christiana*, (Perugia, 1579.) 220–221. között. A kép forrása: <https://archive.org/details/rhetoricachristi00vala> – A letöltés ideje: 2014. november 24.
8. 15. századi francia ábrázolás a társadalmi és funkcionális rendekről. A kép forrása: http://en.wikipedia.org/wiki/Gentry#/media/File:Mittelalterliches_St%C3%A4ndebild_15._Jahrhundert.png – Letöltés ideje: 2014. november 24.
9. Rober Fludd, *Utriusque cosmi maioris scilicet et minoris metaphysica, physica atque technica historia* (1617). A kép forrása: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frontpage_-_Robert_Fludd_-_Utriusque_cosmi_Historia_-_1617-19.png – Letöltés ideje: 2014. november 24.
10. Francesco di Giorgio Martini, *Trattato di architettura civile e militare.* A kép forrása: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Giorgio_Martini,_Francesco_di_-_Illustration_from_the_Trattato_di_architettura_-_c._1470.jpg – Letöltés ideje: 2014. november 24.
11. *Világi hierarchia (Hierarchia temporalis)* In: Diego Valadés, *Rhetorica christiana*, 180–181 o. között. A kép forrása: <https://archive.org/details/rhetoricachristi00vala> – Letöltés ideje: 2014. november 24.

12. Thomas Hobbes, *Leviatán*. A kép forrása: <http://cdhi.mala.bc.ca/jengine/images/leviathan.jpg> – Letöltés ideje: 2010. január 25.
13. Ambroise Paré, *Des monstres et prodiges* (1573) A kép forrása: <http://depotte.com/blog/wp-content/uploads/2011/07/MonstresAmbroisePare.jpg> – Letöltés ideje: 2014. november 24.
14. *Decretum Gratiani* A kép forrása: Kocher, G., *Szimbólumok és jelek a jogban*. (Pécs, 2008.) 77.
15. *Legge naturale*. Cesare Ripa, *Iconologia*. A kép forrása: <http://utpictura18.univtlse2.fr/GenerateurNotice.php?numnotice=A4043> – Letöltés ideje: 2014. november 24.
16. Gerardus Mercator 1595-ös Európa térképe. A kép forrása: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:1595_Europa_Mercator.jpg – Letöltés ideje: 2014. november 24.
17. Michael Drayton, *Poly-Olbion*. A kép forrása: <http://en.wikipedia.org/wiki/Poly-Olbion#mediaviewer/File:Michael-Drayton-Poly-Olbion.jpg> – Letöltés ideje: 2014. november 24.
18. Ragione di stato. Cesare Ripa, *Iconologia*. A kép forrása: http://www.humi.keio.ac.jp/~matsuda/ripa/catalogue/ripa_illus_html/043k0326w.html – Letöltés ideje: 2010. január 25.
19. A hierokrácia ábrázolása Gratianus *Decretum*ának egy 12. század végi cisztercita másolatán. A kép forrása: http://usna.edu/Users/history/abels/hh315/church_950_1350.htm – Letöltés ideje: 2014. november 24.
20. George Wither, *A Collection of Emblemes, Ancient and Moderne* (London, 1635.) A kép forrása: <http://emblem.libraries.psu.edu/withe137.htm> – Letöltés ideje: 2013. július 15.
21. *Leo Belgicus*. A kép forrása: <http://geographer-at-large.blogspot.hu/2011/06/anthropomorphic-and-zoomorphic.html>, Letöltés ideje: 2014. november 24.
22. *Leo Hollandicus*. A kép forrása: <http://gorbutovich.livejournal.com/19963.html> – Letöltés ideje: 2014. november 24.
23. *Kongelov 1665*. A kép forrása: <https://www.sa.dk/k/danmarkshistorien> – Letöltés ideje: 2014. november 24.
24. *Kongelov 1709*. A kép forrása: <http://www.historiefaget.dk/tidsperioder/tidligenevaelde/kildeopgave-om-kongeloven-1665/> – Letöltés ideje: 2010. január 25.
25. *Europa Regina*. A kép forrása: http://en.wikipedia.org/wiki/Europa_regina#/media/File:Europe_as_a_queen_map.JPG – Letöltés ideje: 2014. november 24.
26. *A münsteri béke megkötéséről tudósító röplap (1648)* A kép forrása: <http://unterrichtsprojekt.net/barock/anonym-flugblatt-zum-westfaelischenfrieden-1648/> – Letöltés ideje: 2014. november 24.
27. *Az utrechti békekonferencia (1713)* A kép forrása: http://en.wikipedia.org/wiki/War_of_the_Spanish_Succession#mediaviewer/File:Treaty_of_Utrecht_1713.png, Letöltés ideje: 2014. november 24.

NÉVMUTATÓ

- Ágoston, Szent 31, 116
Agrippa, Menenius 23, 24, 26
Aitzing, Michael von 167, 169
Althusius, Johannes 62, 73, 91
Anderson, Matthew Smith 223
András, Szent 122
Anglicus, Ricardus 117, 118
Aquinói (Szent) Tamás 70, 118
Arcimboldo, Giuseppe 79
Arisztotelész 37, 40, 120, 147
Arnisaeus, Henning 204
- Bacon, Francis 40
Báthori István 39
Beaumanoir, Philippe 70, 109, 110
Becket Tamás 117
Bene Sándor 64
Bibó István 179
Black, Antony 61
Blanning, Tim 243
Blickle, Peter 131
Blockmans, Wim 133–135, 138, 165
Boccalini, Trajano 99, 100, 103
Bodin, Jean 18, 49, 57, 61, 62, 65, 69–71, 91, 116, 125, 126, 160, 185, 210, 221, 233, 241
Bonaparte Napóleon 14, 221, 256
Bonaventura, Federigo 100
Bonifác, VIII. *pápa* 13, 24, 67, 106, 112
Bónis György 130, 131
Bonney, Richard 157
Borelli, Giovanni 45, 46
Bosse, Abraham 78
- Botero, Giovanni 64, 89, 98–100, 102, 103
Braddick, Michael J. 63
Bredekamp, Horst 76
Buchanan, George 147
Burke, Edmund 51
Burkhardt, Johannes 216
- Camden, William 95
Canning, Joseph P. 106, 118
Capet Hugo *francia király* 122, 123
Cavendish, William 82
Colbert, Jean-Baptiste 105, 189
Coleman, Janet 21
Collins, James B. 127
Colman, Benjamin 55
Condillac, Étienne Bonnot de 48, 50
Cook, John 257
Coward, Barry 205
Cromwell, Oliver 29, 65, 82, 187, 222
Crummey, Robert O. 151
- Defoe, Daniel 225
Desaguliers, John Theophilus 53
Descartes, René 43, 45
Donne, John 43, 44
Doyle, William 91
Drayton, Michael 93–95
Dunbabin, Jean 60
- Edwárd, I. *angol király* 108, 122, 128, 132, 139
Edwárd, III. *angol király* 123, 139
Edwárd, IV. (York) *angol király* 159

- Elias, Norbert 202, 236
 Elliott, John Huxtable 177, 186, 248, 261, 262
 Ertman, Thomas 233–247
 Erzsébet, Yorki *angol királyné* 159
 Erzsébet, I. *angol királynő* 21, 29, 72, 82, 183
- Fanshawe, Richard 81
 Fénelon, Francois 225, 255
 Ferdinánd, I. *cseh és magyar király, német-római császár* 216
 Ferdinánd, II. *aragóniai király* 160, 172, 174
 Ferenc, I. *francia király* 166, 192, 221
 Ferenc, II. *német-római császár* lásd Ferenc, I. *osztrák császár*
 Ferenc, II. *osztrák császár, magyar király* 14, 151
 Figgis, John Neville 74
 Finer, Samuel E. 150–152, 154, 156
 Fludd, Robert 37, 38
 Forset, Edward 27
 Fortescue, John 36, 130, 145
 Foucault, Michel 251
 Frigyes, II. (Nagy) *porosz király* 48 254, 255
 Frigyes, III. *dán király* 194–196
 Frigyes, IV. *dán király* 196
 Frost, Robert 191, 192, 195, 198
 Fuchs, Ralf-Peter 213
 Fülöp Ágost, II. *francia király* 68, 112, 123
 Fülöp, II. *spanyol király* 72, 89, 180, 184, 223
 Fülöp, IV. (Szép) *francia király* 106, 112, 124
- Galilei, Galileo 43
 Gergely, VII. *pápa* 67, 115, 119
 Gerhard, Dietrich 124, 140, 158, 183
 Gierke, Otto von 129
 Goodrich, Peter 86, 87
- Graves, Michael A. R. 138–140
 Greengrass, Mark 176, 261
 Greenham, Richard 40
 Grotius, Hugo 97, 212, 227
 Guicciardini, Francesco 28, 98, 219
 Gustafsson, Harald 233
 Gusztáv Adolf, II. *svéd király* 217, 219
 Gusztáv, I. *svéd király* 246
 Gusztáv, III. *svéd király* 246
 Guy, John 147
- György, I. *angol király* 208
 György, II. *angol király* 208
- Habsburg Mária német-római császárné 22
 Halifax *márki*, George Savile 103
 Hallenberg, Mats 246
 Halpérin, Jean-Louis 11, 59
 Hampshire-Monk, Iain 72
 Harding, Alan 70
 Hartung, Fritz 250
 Harvey, William 26
 Hastings, Adrian 259
 Hayward, John 39
 Henrik, II. *angol király* 68
 Henrik, II. *francia király* 221
 Henrik, III. *angol király* 108, 109, 127
 Henrik, III. *francia király* 72, 185
 Henrik, IV. (Bourbon) *francia király* 187
 Henrik, VII. *angol király* 159
 Henrik, VIII. *angol király* 82, 112, 176, 184, 205
 Hinsley, Francis Harry 70
 Hintze, Otto 236
 Hobbes, Thomas 10, 17–19, 42, 43, 45–48, 53, 55, 65, 70, 71, 73–81, 84–86, 91, 96, 126, 152, 156, 157, 210, 258
 Hostenstein, André 124, 126
 Hollar, Wenzeslaw 78
 Horkay-Hörcher Ferenc 100
 Howell, James 96, 97

- Höbelt, Lothar 214
 Hume, David 51, 55, 255
 Hunton, Philip 155
- Ince, III. *pápa* 113, 119
 Ince, IV. *pápa* 20
 István, Blois *angol király* 68
 István, I. (Szent) *magyar király* 9
 Izabella, I. *kasztíliai királynő* 160, 172
- Jakab, II. (Stuart) *angol király* 207
 Jakab, VI./I. *skót és angol király* 27, 31, 93, 156, 158, 210
 János (Földnélküli) *angol király* 108, 110
 Jellinek, Georg 11, 58, 59
 Jézus/Krisztus 14, 24, 28, 33, 82, 83
 Johanna, II. (Örült) *kasztíliai királynő* 172
 József, II. *német-római császár, magyar király* 250, 251
- Kant, Immanuel 18
 Kantorowicz, Ernst H. 21
 Károly, I. (Nagy) *frank király, római császár* 175
 Károly, I. *angol király* 26, 27, 28, 30, 187, 189, 209
 Károly, II. *angol király* 29, 30, 78, 81, 81
 Károly, V. *spanyol király, német-római császár* 216, 221
 Károly, VIII. *francia király* 192
 Károly, XI. *svéd király* 154, 200, 201
 Károly, XII. *svéd király* 146, 201, 245
 Katalin (Nagy) *orosz cárnő* 12
 Katus László 111
 Keene, Edward 64, 97
 Kepler, Johannes 43
 Keresztély, V. *dán király* 196
 Klodvig *frank király* 260
 Knichen, Andreas 90, 91
 Kocher, Gernot 83
 Kontler László 138
- Kopernikusz, Nicolaus 43
 Königsberger, Helmut G. 177
 Krisztina *svéd királynő* 200, 218
- Lajos Fülöp, I. *francia király* 260
 Lajos, IX. (Szent) *francia király* 68, 108, 109
 Lajos, XI. *francia király* 159
 Lajos, XIV. *francia király* 20, 150, 171, 173, 175, 189, 192, 218, 222–226, 243
 Lesaffer, Randall 214
 Lieberman, David 207
 Lipót, I. *német-római császár* 190, 223
 Lipót, II. *Toscana nagyhercege (I. Péter Lipót néven), német-római császár* 250, 251
 Lloyd, Sharon 85
 Locke, John 152, 206, 207, 242
 Löwenthal, Richard 131
 Lukasenko, Aljakszandr Rihoravics 42
 Luther Márton 184
- Machiavelli, Niccolò 28, 88, 96–98, 133, 219
 Machuca, Bernardo Vargas 157
 Mager, Wolfgang 114
 Makk Ferenc 9
 Malynes, Gerrard 104
 Mann, Michael 150, 170
 Manow, Philip 84
 Mária Terézia *magyar királynő* 253
 Mária, I. *Stuart skót királynő* 147, 184
 Mária, II. *Stuart angol királynő* 207
 Marongiu, Antonio 136, 137
 Martini, Francesco di Giorgio 39
 Mayer, Theodor 119, 124
 Mazarin, Jules 186
 Medici, Lorenzo 219
 Mercator, Gerardus 89, 90
 Merész Károly *burgundi herceg* 165
 Miksa, II. *német-római császár* 22
 Miller, John 248

- Monfort, Simon de 109, 139
 Monod, Paul Kléber 249
 Montesquieu (Charles-Louis de Secon-
 dat) 125, 242
 Moyle, Walter 52
 Muldoon, James 210, 211
 Mun, Thomas 104, 105
 Münster, Sebastian 216
- Nederman, Cary J. 58, 60
 Neocleous, Mark 17, 157
 Newton, Isaac 43, 44, 54
 Nexon, Daniel H. 177
- Olivares (Gaspar de Guzmán y Pimentel)
 187
 Ortelius, Abraham 89
 Osiander, Andreas 10, 91, 213, 231
 Oxenstierna, Axel 187, 219, 247
- Paré, Ambroise 79, 80
 Parker, Geoffrey 191, 192
 Parker, Henry 27
 Patterson, William Brown 210
 Pereira, Juan de Solórzano 180, 182
 Péter, I. (Nagy) *orosz cár* 12, 14, 226, 252
 Philpott, Daniel 211, 215, 216, 218
 Pico della Mirandola, Giovanni 37
 Platón 48
 Plutarkhosz 24
 Poggi, Gianfranco 126, 128, 140
 Pomponne, Arnauld de 171
 Post, Gaines 129
 Pufendorf, Samuel von 13
- Raleigh, Walter 64
 Ratcliffe, Aegremont 43
 Reinhard, Wolfgang 10, 11, 17, 254
 Remigius, Szent 260
 Reynolds, Susan 125
 Richárd, I. (Oroszlánszívű) *angol király*
 107, 108
- Richárd, III. *angol király* 159
 Richelieu bíboros 175, 185, 186, 221
 Richet, Denis 186
 Ringmar, Erik 18
 Ripa, Cesare 86, 87, 100, 101
 Roth, Klaus 96
 Rousseau, Jean-Jacques 250
 Rowen, Herbert H. 170, 171, 173
 Rubios, Palacios 172
- Sadler, John 52
 Safirov, Pjotr 252
 Salisbury-i János 24, 116, 117
 Schmitt, Carl 52, 70, 78
 Schulze, Hagen 260
 Scott, Hamish M. 250, 253
 Sevilai Izidor 130
 Shück, Herman 136
 Skinner, Quentin 57, 58, 61, 65, 113
 Smith, Adam 55
 Smith, Thomas 35, 65, 143
 Sólyom László 19
 Strayer, Joseph R. 105, 106, 110, 115, 120,
 121, 123, 124, 177, 181, 246
 Stubbs, William 128
 Sturdy, David J. 188, 189, 212, 213
- Szabados György 9
 Szulejmán, I. *oszmán szultán* 221
 Szűcs Jenő 106, 193
- Tarquinius Superbus *római király* 102
 Taylor, Charles 35, 251
 Tierney, Brian 106, 118, 119
 Tilly, Charles 165
 Titus Livius 102
 Trenchard, John 52
- Valadés, Diego 31, 33, 40, 42
 Van Creveld, Martin 249
 Vattel, Emerich de 255
 Vile, Maurice J. C. 208, 209

Vilmos, I. (Hallgatag) *orániai herceg* 179, 180

Vilmos, III. (Orániai) *angol király* 206, 207, 223

Vilmos, Orániai *nassau gróf* 179

Visscher, Nicolas 169

Walker, Clement 29

Walpole, Robert 208

Walzer, Michael 18, 20

Watts, John 63, 132, 133, 210

Weber, Max 11, 58, 61, 233, 245

Wight, Martin 223

Williams, Roger 49, 50

Wilson, Peter 204, 205, 248

Wither, George 162

Wood, Denis 88

Zamoyski, Jan 39

SUMMARY

ENDRE SASHALMI

From the Human Body to a Clockwork
Metaphors of State and Changes in the Nature of the State
in Western Christendom, 1300–1800

The use of metaphors for the state is closely related to the problem already postulated by Kant, namely, that the state is beyond human perception, and therefore it can only be imagined symbolically. Indeed, as Michael Walzer plausibly argued, the state cannot be perceived physically by the subjects/citizens as it cannot be seen or touched: “The state is invisible; it must be personified before it can be seen, symbolized before it can be loved, imagined before it can be conceived.” Our everyday phrases used with regard to the state clearly confirm his statement. We routinely speak of the organs of the state, or the operation of the machinery of the state, without being aware of the fact that in the first case the state is conceived as a living organism, while in the latter we treat it as an artificial creature. This phenomenon is none other than the living imprint of those successive metaphors in our language which once were used to imagine the state in the medieval and the early modern period.

The other main theme of the book is a survey of the historical emergence of the state, identifying the specific features of the successive phases of its development through examples taken mainly from the history of Western European countries. Besides concentrating on the classical monarchies of Western Europe, the survey focuses on an area which is generally much less familiar, namely, the Scandinavian region, as a reminder that in the 17th and 18th centuries Denmark was the European model of absolute monarchy par excellence.

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetőek, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott

www.szaktars.hu

adatbázisban

Kiadja a Kronosz Könyvkiadó Kft.

Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője

Felelős szerkesztő: Erőss Zsolt

www.kronoszkiado.hu